

TKO JE „NABUKODONAZOR“ U KNJIZI DANIELOVOJ?

Tomislav VUK

Poznavanje starih orijentalnih jezika na više načina, direktno i indirektno, pripomaže u studiju starozavjetnih biblijskih tekstova. Direktnan dodir postoji na lingvističkom – leksičkom¹ i gramatičkom² – te povijesnom planu³. Indirektni su dodiri mnogostruki, a svode se na zajednički kulturni ambijent. Naime, u pogledu profane kulture, Izrael nije bio više od obične provincije pod utjecajem dviju kulturnih velesila: Egipta i Mezopotamije.

U ovom članku želim našoj domaćoj biblijski zainteresiranoj javnosti – a u znak zahvalnosti o. Bonaventuri Dudi koji je i u meni pobudio taj interes – predstaviti primjer utjecaja babilonskih povijesnih događaja i tradicija na židovske pre-daje zabilježene u Knjizi Danielovoj. U drugih naroda s bogatijom egzegetskom literaturom postoje mnoge iscrpne monografije s takvom problematikom, pa tako i u pogledu Knjige Danielove⁴. Jedan bi takav prikaz i kod nas i te kako dobro do-

1 Od 8.198 pojedinačnih riječi upotrijebljenih u hebrejskom tekstu Starog zavjeta samo oko 3.000 dolazi češće. Za određivanje preciznog značenja rijetko rabljenih riječi, osobito takozvanih „hapax legomena“, tj. riječi upotrijebljenih jedan jedini put, često može biti vrlo važna usporedba s odgovarajućom riječi u ostalim, osobito zapadnosemitskim jezicima kao npr. u ugaritskom, a u najnovije vrijeme i u eblaitskom.

2 Mnogi gramatički oblici, osobito u vrlo starim ili namjerno arhaiziranim biblijskim tekstovima, što su se često „tumačili“ kao iskvaren tekst, danas se na temelju usporedbe s novootkrivenim semitskim jezicima mogu razumjeti kao gramatički ispravni ali arhaični.

3 Da se dobije kritička slika mnogih događaja opisanih u SZ-u sa židovskog stanovišta, treba uzeti u obzir i opise protivne strane sadržane u tekstovima okolnih naroda.

4 Spominjem kronološkim redom samo nekoliko važnijih djela u kojima zainteresirani čitatelj može naći i sveobuhvatnije prikaze i daljnju literaturu: HOMMEL, F., Die Abfassungszeit des Buches Daniel und der Wahnsinn Nabonids: *Theologisches Literaturblatt* 23 (1902) 145–150; BAUMGARTNER, W., Neues keilschriftliches Material zum Buche Daniel?: *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft* 44 (1926) 38–56; SODEN, W.v., Eine babylonische Volksüberlieferung von Nabonid in den Danielerzählungen: *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft* 53 (1935) 81–89; DOMMERSHAUSEN, W., Nabonid im Buche Daniel, Mainz, 1964; McNAMARA, M., Nabonidus and the Book of Daniel: *Irish Theological Quarterly* 37 (1970) 131–149; SACK, R.H., Nebuchadnezzar and Nabonidus in Folklore and History: *Mesopotamia* 17 (1982) 67–131; SACK, R.H., The Nabonidus Legend: *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie orientale* 77 (1983) 59–67; SODEN, W. v., Kyros und Nabonid. Propaganda und Gegenpropaganda, u: H. Koch – D.N. McKenzie, Kunst, Kultur und Geschichte der Achämenidenzeit und ihr Fortleben, Berlin, 1983, 61–68.

šao, ali on nadilazi okvire ovoga članka čiji je cilj na neki način da postavi temelje takvu prikazu: želim naime nakon kratkog ali neophodnog uvoda staviti čitatelju u ruke prijevode nekoliko ključnih tekstova s babilonskih izvornika pisanih klinastim pismom, na kojima se temelje odgovarajuće spoznaje suvremene egzegetske znanosti.

I. „DOGODOVŠTINE PROROKA DANIELA” (Dn 1–6)

Većina današnjih egzegeta smatra da je Knjiga Danielova dobila konačan oblik u makabejsko vrijeme, oko god. 166. pr. Kr., i da je sastavljena na utjehu vjernih Židova koje je tada progonio seleukidski kralj Antioh IV. Epifan (175–163. pr. Kr.). A sastavljena je od dva međusobno neovisna dijela: „dogodovštinâ proroka Daniela” (pogl. 1–6) i „viđenjâ proroka Daniela” (pogl. 8–12). Neizvjesno je međutim treba li 7. pogl. pribrojiti prvom ili drugom dijelu. Isto je tako mišljenje većine da su „viđenja” formulirana tek u to vrijeme, dok je materijal prvih 6 poglavlja preuzet iz već postojećih izvora.

Analiza pojedinih epizoda toga dijela⁵ jasno pokazuje da se ne radi o jedinstvenom tekstu koji logično opisuje slijed događaja, nego o međusobno neovisnim dogodovštinama koje su naknadno povezane u veću literarnu cjelinu. Njihova je formulacija u biti bila dovršena već oko polovice 3. st. pr. Kr.⁶ Podrijetlo sadržaja tih pojedinih epizoda predmet je interesa ovog članka.

Tekst započinje povijesnom ambijentacijom u vrijeme nakon Nabukodonozorova (605–562. pr. Kr.) zarobljavanja i deportacije judejskog kralja Jojakima (Dn 1,1–2) i oslanja se očito na istu tradiciju kao i 2. Ljet 36,6–10. Po 2. Kr 24,1. 10–17; 25,1ssl stvari su se međutim drukčije odigrale: izgleda da je kasna tradicija pripisala zlom Jojakimu ono što je zadesilo njegova sina Jojakina. Nabukodonozor je prvi put opsjedao Jeruzalem u Jojakinovo vrijeme 597. pr. Kr. Osim toga Jojakim vlada od 609, a Nabukodonozor tek od 605. pr. Kr. pa ga dakle nije mogao zarobiti u 3. godini Jojakimove vladavine. U svakom slučaju, autor toga teksta daje do znanja da ono što slijedi želi ambijentirati u vrijeme vladavine osvajača Jeruzalema, novobabilonskog kralja Nabukodonozora (II)⁷.

Nakon tog „povijesnog” uvoda slijedi niz „orijentalnih dvorskih anegdota” iz života Daniela i njegovih triju drugova⁸. Sve one imaju tipičnu sadržajnu struktu-

5 Usp. W. BAUMGARTNER, *Das Buch Daniel*, Giessen, 1926, str. 8.

6 DOMMERSHAUSEN (Nabonid, 22sl) pripisuje konačnim obraditeljima iz makabejskog vremena u tom dijelu samo Dn 2,41–43 i prijevod 1. poglavlja, točnije Dn 1,1–2,4a, s aramejskog na hebrejski. Inače je ostatak tog prvog dijela knjige (Dn 2,4b–7,28) sačuvan na prvotnom aramejskom jeziku. Za razliku od masoretskog teksta, stari grčki (Septuaginta i Teodocion) te sirske prijevodi imaju dužu verziju: Nakon 3,23 slijede 3,24'–90' što nedostaju u masoretskom tekstu, tako da ondje 3,91' odgovara masoretskom 3 24. (Samo grčki sačuvan je i tekst Dn 13–14.)

7 Za razliku od Nabukodonozora I. (1125–1104. pr. Kr.).

8 U hrvatskom udomaćeni oblik Danielova babilonskog imena Baltazar (Dn 1,7; 2,26; 4,5.6. 15.16; 5,12) slijedi grčki (Septuaginta, Teodocion: *Baltasar*) odnosno latinski (Vulgata:

ru: Božji odabranici dospijevaju u pogibelj zbog svoje vjere; Bog ih čudom spasava iz neprilike; nagrađuje ih zbog vjernosti; oni postaju primjer i povod obraćenja pogana na slavu jedinoga pravog Boga. Poučni je i pobudni cilj tih anegdota, tipičan za kasno poebsilsko vrijeme, očit iako se još dosta raspravlja kojim ih stručnim „nazivom” treba prozvati⁹. Sve one sadrže mnoge povijesne netočnosti, logične nedosljednosti i raznovrsna pretjerivanja.

U prvom su anegdoti (Dn 1,1–21) izabranici predstavljeni samim superlativima: „kraljevskoga ili velikaškog roda”, „bez nedostatka, lijepi, vrsni u svakoj mudrosti, dobro poučeni i bistri” (1,3sl). Dok im izobrazba ne predstavlja nikakav problem, dobra ali poganska hrana stavlja u iskušenje njihovu vjernost židovskim zakonima. Oni postojanošću i pouzdanjem u Boga nadvladavaju kušnju. Bog ih za nagradu slabom hranom čudnovato čini naočitijima od ostalih dječaka i daje im „znanje i razumijevanje svih knjiga i mudrosti” (1,17), Danielu pak osobito dar tumačenja videnja i snova. Zapada ih posebna milost kraljeva, osobito stoga što su „deset puta vrsniji od svih čarobnjaka i gatalaca što ih bijaše u svem njegovu kraljevstvu” (1,20). Taj se kralj dakle posebno pouzdaje u čarobnjake i gatere, a nazvan je Nabukodonozor. O povijesnom se Nabukodonozoru II. to na temelju izvornih babilonskih tekstova ne može reći.

Da je druga anegdota (2,1–49) neovisna o prethodnom tekstu, vidi se po tome što je logički nedosljedno datirana u 2. godinu Nabukodonozorove vladavine pa tako ne bi više bilo vremena za njegov napad na Jeruzalem, odvođenje sužanja i trogodišnju (!) izobrazbu Daniela i drugova (usp. 1,1 i 1,5). Osim toga Nabukodonozor više ne pozna Daniela pa mu on mora biti predstavljen (2,25). Daniel je u opasnosti da bude pogubljen s babilonskim mudracima, čarobnjacima, gatarima i

---

Baltassar tekst koji ga ne razlikuju od imena „kralja Baltazara” (Dn 5,1 ssl). U hebrejskom odnosno aramejskom originalu riječ je o dva različita imena: Daniel je po masoretskoj vokalizaciji: *Bēl^ešša[’]ssar* (konsonantne varijante: *bltš[’]sr/bltš[’]sr*), a kralj Baltazar: *Belša[’]ssar* (5,1) odnosno *Bēlš[’]šassar* (7,1; 8,1). Iz toga slijedi da bi Danielovo ime – iako dosad epigrafski nepotvrđeno – u akadskom originalu vjerojatno glasilu „*Belet-šarr(a)-ušur* (namjesto *ušri*) = „O Gospodarice (=božica Zarpantu, supruga Mardukova), štiti kralja!” Kralj Baltazar nosi ime sina i suvladara posljednjeg babilonskog kralja Nabonida: *Bēl-šarra-ušur* = „O Gospodaru (= apelativ glavnog babilonskog boga Marduka), štiti kralja!”, izgovarano s elizijom: *Bel-šar-ušur*.

Babilonska imena Danielovih drugova isto tako epigrafski dosad nisu potvrđena u akademskim tekstovima iako se mogu objasniti akademskim jezikom: Šadrak dolazi od *šūdurāku* (= asirski dijalektalni oblik za babilonski *šūdurāku*) = „vrlo sam prestrašen”. To je hipokrističko ime, tj. nedostaje mu prvi element zativa boga, općenito („O bože, vrlo sam prestrašen”) ili poimence („O N. N., vrlo sam prestrašen”). Mešak je ime istoga tipa. Dolazi od *mēšāku*, a znači: „Prezren sam”. Oba imena dakle dobro odražavaju sužanjsku situaciju njihovih nosilaca. ^a*bēd Ne gō* je već teže protumačiti: ^a*bēd* je zapadnosemitska riječ za akadsku *arad* (= status constructus!) a znači: „sluga”, „štovatelj”. Drugi se dio imena redovito tumači kao iskvareni oblik vlastitog imena *N^ehō*, što je hebrejski ekvivalent za ime babilonskog boga *Nabū*. Moguće je međutim da tekst nije iskvaren, nego da predstavlja zapadnosemitski „prijevod” tog vlastitog imena. Ono dolazi od glagola *na bū* = „sjajiti (se)”, čiji se zapadnosemitski ekvivalent *ngh* upotrebljava u sličnim vlastitim imenima i u akademskom s elizijom završnog konsonanta *h*. Za širu diskusiju tih imena usp. P.-R. BERGER, *Der Kyros-Zylinder mit dem Zusatzfragment BIN II Nr. 32 und die akkadischen Personennamen im Danielbuch: Zeitschrift für Assyriologie* 64 (1975) 219 sl.

9 Usp. DOMMERHAUSEN, Nabonid, 25 sl.

zvjezdarama zato što nisu znali pogoditi što je kralj usnio i što njegov san znači. Bog ga čudom spasava otkrivši mu u noćnom viđenju kraljev san i njegovu značenje. Nabukodonozor je predstavljen kao „neuračunljiv“, hirovit preko svake mjere: prijeti i obećava (2,5–6.48–49), zahtjevan je (2,11) i gnjevan (2,12). Totalna podložnost snovima i viđenjima tog „Nabukodonozora“ ne nalazi odjeka u onome što o povijesnom Nabukodonozoru II. govore izvorni babilonski dokumenti. Tipičan, ali neočekivan i povijesno netočan element anegdote jest ispovijest vjere babilonskog kralja – da on vjeruje u židovskog Boga (2,47).

Treća je anegdota (3,1–30) povezana s prethodnom time što u njoj Šadrak, Mešak i Abed Nego vrše službu upravitelja babilonske pokrajine (3,12), na koju su imenovani u drugoj anegdoti (2,49). Ipak je ta veza vjerojatno rezultat naknadnog uskladjivanja, jer tematika treće anegdote – prisiljavanje Židova na klanjanje zlatnom kipu – nije spojiva s Nabukodonozorovim tek izrečenim priznanjem vrhovnog božanskog autoriteta njihova Boga (2,47). Posrijedi je naprotiv paralelna anegdota, ukoliko opet slijedi čudnovata Božja intervencija (3,46'–50') i „obraćenje“ kraljevo (3,26.28–29). Da je riječ o zasebnoj anegdoti koja izvorno nije imala nikakve veze s Danielovim ciklusom, vidi se po tome što su za nepokoravanje kralju optužena samo tri židovska upravitelja babilonske pokrajine, a Daniel se i ne spominje. Uklapanje u Danielov ciklus nužno stvara dojam kao da se dakle Daniel poklonio kipu, što očito nije namjera onog autora što je sve te anegdote međusobno povezao. Tom istom obraditelju vrlo vjerojatno treba dakle pripisati i 2,49 kao – samo djelomice uspješan – pokušaj povezivanja treće i četvrte anegdote.

Ni slika „religioznog reformatora“, kako nam Nabukodonozora predstavlja ova anegdota, ne nalazi nikakve potvrde u izvornim babilonskim tekstovima.

Četvrta se anegdota (3,31–4,34) predstavlja u obliku kraljevskog proglašenja svim podanicima (usp. 6,26–28) i već se time razlikuje od ostalih. Ali to je samo stilski okvir naknadnog izvještaja koji u 1. licu donosi zgodu koja se odigrala prije toga i opisana je, barem djelomice (4,16–30), u 3. licu. Zato taj izvještaj odmah započinje Nabukodonozorovom ispoviješću vjere u „Boga Svevišnjega“ (3,32sl), što je inače posljednji strukturalni element ostalih zgoda, ali ovdje predstavlja njegovo „aktualno“ stanje proizašlo iz proživljene zgrade. A njezin je pak opis jednako strukturiran kao i u dva prethodna slučaja: kralj ima viđenje koje ga potpuno baca iz kolotečine (4,2); mudrost babilonskih „stručnjaka“ zatajuje (4,3–4); Danielova je neprilika u tome što mora kralju obrazložiti san koji je za nj, barem u prvom dijelu, vrlo nepovoljan (4,16–22a). Ali unatoč svemu zajamčen je dvostruki happy-end: kralj će spoznati i dati slavu pravome Bogu (4,22b najava i 4,31–32.34 izvršenje), a zatim će mu se i sve ostalo pridodati (4,23 najava i 4,33 izvršenje). Poučno-pobudni cilj cijele epizode izričito je očitovan (4,24).

Neke crte ovog „Nabukodonozora“ odgovaraju povijesnom Nabukodonozoru II: On je graditelj veličanstvenog Babilona (4,27), najmoćniji i najslavniji od svih novobabilonskih kraljeva (4,8.19.27.33). Međutim, povijest ne pozna ne samo već spomenute ovisnosti o snovima i viđenjima te tipičnog „obraćenja“ Nabukodonozorova, nego ni nikakva njegova vojnog ili političkog pada i ponovnog uspona ili

bolesti i ozdravljenja koje bi se moglo usporediti sa sjećom (4,11.20) i novim rastom stabla (4,23), s „poživotinjenjem” (4,12b–13.22.29–30) i vraćanjem u ljudsko društvo (4,31.33).

I peta se dogodovština (5,1–6,1) vjerojatno temelji na nekoj prvotno neovisnoj zgodi što je tek naknadno obrađena i uvrštena u ovaj niz. Ona počinje bez nužnog uvoda koji bi je povijesno ambijentirao. In medias res pruža se čitaocu opis sveto-grdne gozbe „kralja Baltazara”, sina Nabukodonozorova (5,2.11.13.18.22). Opet Daniel kralju nije poznat iako je on još od vremena njegova oca „starješina čarobnjaka, gatalaca, zvjezdara i mudraca” (5,11). Da ga tek kraljeva majka uvodi na scenu (5,10–12), nije ništa drugo nego varijanta strukturalnog klimaksa svih tih anegdota, da naime Daniel nastupa tek pošto se pokazala nemoć poganskih mudraca. Zato tvrdnja u istom tekstu, da Baltazar dobro zna kako je njegov otac prošao sa „Svevišnjim Bogom” (5,22), očituje ruku naknadnog redatelja koji je rekapitulacijom „Nabukodonozorova” doživljaja u 5,18–22 povezao četvrtu i petu anegdotu.

Neki su karakteristični elementi dosadašnjih anegdota i u ovoj prisutni, ali mnogih uopće nema ili su modificirani: i Baltazar je kao i njegov „otac” Nabukodonozor zastrašen viđenjima (5,6.9) i dosljedno ovisan o čarobnjacima, zvjezdari-ma i ostalim „stručnjacima” tipične „babilonske mudrosti” (5,7)¹⁰. Ali za razliku od njega on samo obećava (5,7.16), a ne prijeti (usp. 2,5; 3,6.11.13.19). Time je ova epizoda bliža četvrtoj nego onim prijašnjima. Stoga kao ni ondje Daniel nije u životnoj opasnosti da bi ga Bog čudom morao spasavati. On mu jedino daje veću mudrost nego je imaju pogani. Razlika je pak u tome što je Danielu u 4,16b jako neugodno da kralju – prema kojem gotovo pokazuje privrženost – mora navijestiti neprijatne stvari, dok mu ovdje potpuno drsko odgovara (5,17). Uzme li se u obzir da je on onda Nabukodonozoru nakon neprijatnih stvari nagovijestio veličanstvene, a da Baltazaru može najaviti samo zlu kob, onda tvrdnja da ga je ovaj za to još nagradio (5,29) djeluje ne samo neuvjerljivo nego gotovo smiješno. Tu je očito formalni stilski zakon da za najavom (5,7.16) mora doći izvršenje prevladao nad psihološki uvjerljivim prikazom sadržaja kako bi to bilo po našem suvremenom ukusu.

Nije lako odrediti dokle se proteže literarna cjelina ove anegdote. Ubojstvom je Baltazara (5,30) Danielovo proročanstvo ispunjeno i to bi mogao biti njezin prvotni kraj. Opaska da je kraljevstvo preuzeo „Darije Medijac” (6,1) bit će najvjerojatnije naknadna redakcijska spona kojom je obraditelj želio povezati ovu anegdotu sa susljednom u kojoj se taj isti kralj zove samo „Darije”.

10 Za zvjezdare, zvjezdoznance, u originalu se upotrebljava naziv „kaldejac”, što nije ništa drugo nego vlastito ime za Babilonca po njihovim kraljevima „kaldejske” dinastije od Nabopolasara (625–605. pr. Kr.) do Nabonida (555–539. pr. Kr.), nazvanih tako stoga što potječu od aramejskog plemena Kaldejaca naseljenih na jugu Babilonije.

^{10a}O istoj povijesno netočnoj tradiciji ovisi Bar 1,11–12 (inače Nabonid u svojim molitvama na kraju „kraljevskih natpisa” često preporuča sebe i svojeg sina Bel-šar-usura). Josip Flavije, koji dobro poznaje redoslijed novobabilonskih kraljeva, nastoji na neki način „pomiriti” tu netočnu biblijsku tradiciju s povijesnim činjenicama kad veli da je na kraju kraljevska vlast prešla na „Belsazara, koga Babilonci zovu Nabonid” (Židovske starine X, 11,2).

S gledišta povijesne kritike treba naglasiti nekoliko činjenica: Iz babilonskih povijesnih izvora nije poznat nijedan sin Nabukodonozora II. po imenu Baltazar/Bel-šar-usur^{10a}, odnosno nijedna osoba toga imena nije bila babilonski kralj. Posljednji babilonski kralj bio je Nabonid (555–539. pr. Kr.). Njegovo kraljevstvo nije srušio „Darije Medijac” nego Kir Perzijanac (usp. Dn 6,29) 539. pr. Kr., koji je nakon toga vladao Babilonom sve do svoje smrti 530. pr. Kr. Osim toga, povijest uopće ne pozna nikakvog „Darija Medijca”. Medijsko je kraljevstvo srušio isti Kir Perzijanac, dotadašnji podanik medijskog kralja Astyagesa, negdje 556–550. pr. Kr., dakle još prije pada babilonskog kraljevstva. Ime Darije nosila su naprotiv tri perzijska kralja: Darije I. (521–486. pr. Kr.), Darije II. (423–405. pr. Kr.) i Darije III. (355–331. pr. Kr.).

Šesta se Danielova dogodovština (6,2–29) vjerojatno odnosi na perzijskog kralja Darija I.¹¹ Time ona zapravo izlazi iz vremenskog i tematskog okvira ovog članka koji se ograničava na odjek babilonske povijesti u Knjizi Danielovoj. Stoga evo samo nekoliko opaski:

Daniel je ponovno izložen životnoj opasnosti zbog svoje vjere, ali ga Bog čudesno spasava. Kralj Darije nije podložan snovima i viđenjima kao „Nabukodonozor” i Baltazar, nego zakonima (6,9.13.16) tako da čak protiv svoje vlastite volje (usp. 6,15–16.19) mora narediti da se Daniel baci u lavlju jamu. Kraljevo je „obraćenje” i ovdje kao i cijela četvrta dogodovština (3,31 – 4,34) stilizirano kao kraljevski proglas (6,26–28). Ono je zaključni element anegdote iako je lišeno iznenađujućeg efekta zato što su Dariju već prije toga stavljene u usta riječi „obraćenog” kralja (usp. 6,17.21).

Povijesne proturječnosti cijele šeste anegdote već su spomenute.

II. DOGODOVŠTINE POSLJEDNJEG BABILONSKOG KRALJA NABONIDA

Kad se uoče sve povijesne netočnosti, nelogičnosti i pretjerivanja pripisane „Nabukodonozoru” i njegovu „sinu”, „kralju” Baltazaru, nužno se javlja pitanje otkud one dolaze. Zajedničko je mišljenje suvremenih asirologa da se pod imenom „Nabukodonozora” u Dn 1–5 zapravo krije posljednji babilonski kralj Nabonid. Njemu naime i te kako dobro pristaju mnoge stvari ondje netočno pripisane Nabukodonozoru II.

Pošto je novobabilonsko kraljevstvo pod Nabukodonozorom II. doseglo vrhunac svoje moći, nakon smrti (562. pr. Kr.) tog svojeg najsposobnijeg kralja očituje se njegov ubrzan raspad. Na prijestolje dolazi Nabukodonozorov sin Amel-Marduk¹² čija se beznačajna dvogodišnja vladavina završava 560. pr. Kr. njegovom

11 Ne želi li se redaktoru svih tih tekstova pripisati izričita namjera da Daniela ne prikaže kao povijesnu osobu, onda valja pretpostaviti da on uza sve svoje očito nepoznavanje mezopotamske kronologije nije htio Daniela proglasiti suvremenikom više kraljeva nego što to ljudski vijek dopušta. Od 2. godine Nabukodonozorove vladavine (= 604. pr. Kr.; usp. Dn 2,1) do vremena Kira Perzijanca (vlada Babilonom 538–530. pr. Kr.; usp. Dn 6,29) to je bez problema moguće, a moglo bi se protegnuti još jedino do početka vladavine Darija I. (521–486. pr. Kr.).

12 Znači: „Čovjek Mardukov”. Usp. hebrejski oblik njegova imena: *’e-wil-m^erodāk* (2. Kr 25, 27; Jr 52,31) po „klasičnom”, starobabilonskom izgovoru: *awil-Marduk*.

preranom smrću, i to najvjerojatnije u atentatu. Nasljeđuje ga njegov šurjak, Nabukodonozorov velikodostojnik i zet Neriglisar (559–556. pr. Kr.)¹³. O političkim se prilikama za vrijeme njegove četverogodišnje vladavine zna isto tako vrlo malo. Iako je sigurno bio sposobniji od svojeg prethodnika, ipak su za njegova vremena unutarnje političke borbe među različitim grupama vjerojatno još porasle tako da je nakon njegove smrti (556. pr. Kr.) njegov malodobni sin i nasljednik Labaši-Marduk¹⁴ ubijen već nakon dva mjeseca vladavine.

Ustanci dovode na prijestolje Nabonida¹⁵. Povijesni izvori dosad još nisu omogućili siguran odgovor na pitanje zašto je baš on uzdignut na prijestolje. Nabonid nije bio ni u kakvu direktnom srodstvu s Nabukodonozorom, a unatoč nekim prijašnjim mišljenjima¹⁶ vjerojatno ni indirektno kao što je to bio slučaj s Neriglissarom. O njegovu ocu Nabu-balassu-iqbi¹⁷ ne zna se ništa drugo osim imena i nadjevaka kojima ga Nabonid počašćuje u svojim natpisima¹⁸. Naprotiv, na njegovu osobnu formaciju, osobito religioznu, te pogotovo na karijeru mnogo je utjecala njegova mati Adda-guppi¹⁹, odana štovateljica boga mjeseca Sina i njegova hrama E-hul-hul u gradu Harranu na krajnjem sjeverozapadu Asirije²⁰. Iako Nabonid sâm

13 Tako obično nazvan po grčkom obliku njegova imena, kako ga donosi babilonski svećenik Berossos (2. polovica 4. st. pr. Kr.) u svojem prikazu babilonske povijesti (usp. P. SCHNABEL, Berossos und die babylonisch-hellenistische Literatur, Leipzig, 1923, 273–275, br. 52–54). Originalno akadsko ime glasi: *Nergal-šarr(a)-ušur* = „O Nergale, štiti kralja!” Jr 39, 3.13. naziva ga *Nergal-šar-ešer*.

14 Dolazi od: *lā-abāš(i)-Marduk* = „Nek se ne postidim, o Marduče!” (usp. J. J. STAMM, Die akkadische Namengebung, Leipzig, 1939, 175).

15 Dolazi od: *Nabū-na'id* = „Nabu bio hvaljen!” Njegovo se ime u Bibliji ni jedanput ne spominje.

16 Usp. u mnogim stvarima još sada fundamentalno djelo R. P. DOUGHERTY, Nabonidus and Belshazzar, New Haven, 1929, 29–70.

17 Znači: „Nabu mu je dodijelio život!”

18 „Mudri knez”, „štovatelj velikih bogova”, „savršeni knez”, „odvažni upravitelj”, „štovatelj bogova i božica” (usp. P.-R. BERGER, Die neubabylonischen Königsinschriften /Alter Orient und Altes Testament 4,1/, Kevelaer i dr. 1973, 78).

19 Ime pripada tipu „Adda (= bog vremenskih prilika) je moj ...”, ali njegov drugi dio na akadskom nije razumljiv (usp. W. RÖLLIG, Erwägungen zu den Stelen König Nabonids: *Zeitschrift für Assyriologie* 56(1964) 235, bilj. 39). Po von Sodenu (Kyros..., 62) posrijedi je zapravo pisarska adaptacija aramejskog imena *Hadda-hoppe*!

20 U Harranu i okolici pronađena su 4 stećka što su nekad pripadala tom hramu, a sadrže vrlo važne tekstove za rekonstrukciju Nabonidove povijesti. Prvi (sigla: H 1 A) pronašao je H. Pognon još 1906. (usp. posljednju obradu kod B. LANDSBERGER, Die Basaltstele Nabonids von Eski-Harran, u: *Festschrift Halil Edhem, Hâtira Kitabı I*, Ankara, 1947, 115–151). D. S. Rice pronalazi 1956. još tri od kojih jedan (H 1 B) ima paralelan tekst s onim prvim. Stilizirani su kao (fiktivni) „nadgrobní natpis” kraljeve majke preminule 5. nisan 547. pr. Kr. u Dur-karašu u dobi od 103/104 godine. Iz njih proizlazi da ona nije bila svećenica boga Sina kao što se to prije mislilo, nego utjecajna osoba na babilonskom dvoru, iako njezin stvarni „položaj” i porijeklo nisu poznati (usp. RÖLLIG, Erwägungen ..., 326 ssl). Njezina posebna privrženost Harranu i po tome bogu Sinu, što ju je usadila i u svojeg sina, uvjetovana je barem činjenicom da je ona osobno, vjerojatno u mladosti, ondje boravila. Harran je uživao velik ugled za posljednjih asirskih kraljeva sargonidske dinastije. Druga dva stećka (H 2 A/B) imaju isto tako paralelan tekst, a stilizirani su kao Nabonidov natpis (usp. C. J. GADD, The Harran Inscriptions of Nabonidus. *Anatolian Studies* 8 /1958/ 35–92 i Pl. I–XVI; k tomu: E. VOGT, Novae inscriptiones Nabonidi: *Biblica* 40 /1958/ 88–102; W.L.MORAN, Notes on the New Nabonidus Inscriptions: *Orientalia* Nov. Ser. 28 /1959/ 130–140; W.RÖLLIG, Erwägungen ..., usp. bilj. 19).

tvrdi da nije imao nikakvih pretenzija na prijestolje²¹, očito treba pretpostaviti da je uživao odgovarajući položaj, ugled i osobne odlike da bude izabran²².

Općenito je Nabonid jedna od najzagonetnijih osoba među protagonistima babilonske povijesti. Otkad je polovicom prošlog stoljeća odgonetnuto klinasto pismo te tako povjesničarima omogućen direktan pristup originalnim babilonskim dokumentima, njihov se sud o Nabonidu neprestano mijenjao te ni dan-danas još nije jedinstven. To je bilo uvjetovano prije svega slučajnim redoslijedom otkrivanja pojedinih dokumenata u različitim arheološkim iskapanjima. No još je više taj sud uvjetovan „osebujnošću” njegove vlastite osobnosti, i to čak za njegove suvremenike.

Zbog granica ovog članka na ovom mjestu prekidam daljnji prikaz događovština iz Nabonidova života po rekonstrukcijama suvremenih povjesničara pa prelazim na same tekstove na kojima se temelje te iste rekonstrukcije.

Postoje tri vrste tekstova koji govore o Nabonidu:

A) To su prije svega – kao i u slučaju ostalih babilonskih kraljeva – njegovi „kraljevski natpisi”, tj. službeni tekstovi u kojima sam kralj daje izvještaj u 1. licu o sebi i o svojim djelima. Njihov je sadržaj po babilonskom običaju prvenstveno gradnja i obnova pojedinih hramova, a ne ratna osvajanja kao što je to slučaj s „analima” asirskih kraljeva, namijenjenim prvenstveno „službenoj propagandi” režima pred suvremenom i kasnijom javnošću.

21 Usp. osobito gore (op. 20) spomenute stečke H 2 A/B, stupac I, r. 7–10: „Ja sam Nabonid, jedini sin, što nikog nema, komu kraljevska čast nije bila na pameti. Bogovi me i božice zagovarahu pa me Sin podari kraljevskom čašću.”

22 O tome se još dosta raspravlja. Grčki povjesničar Herodot na tri mjesta u svojoj „Povijesti” spominje izvjesnog Labynetosa:

I 74: 585. pr. Kr., u 20. god. Nabukodonozorove vladavine, izvjesni „Labynetos Babilonac” djeluje zajedno sa „Syennesisom Cilicijcem” kao mirovni posrednik između Medijaca i Lidijaca.

I 77: Nakon bitke protiv Kira Perzijanca kod Pterije 547. pr. Kr. lidijski kralj Kroisos traži nove saveznike. Herodot dodaje: „U to vrijeme vladaše nad Babiloncima Labynetos.”

I 188: Nakon opisa vrijednih djela babilonske kraljice Nitokris Herodot započinje opis Kirova napada na Babilon riječima: „Kir započe rat sa sinom takve majke, a otac mu imadaše isto ime Labynetos te bijaše 'asirski' (=babilonski!) vladar.”

Zajedničko je mišljenje autora da je ime „Labynetos” disimiliran oblik imena *Nabynetos*, izvedenog od akadskog *Nabû-na'id(-os)*. Pitanje je jedino da li je u sva tri slučaja posrijedi ista ili su različite osobe. DOUGHERTY (Nabonidus, 33–67; usp. bilj. 16) smatra da je u sva tri slučaja riječ o posljednjem babilonskom kralju Nabonidu, ali da Herodot u trećem citatu pogrešno pridaje i njegovu sinu Bel-šar-usuru isto ime „Nabonid”. U tom bi slučaju prvi citat potvrđivao Nabonidov visok diplomatski položaj već u 20. god. Nabukodonozorove vladavine. Međutim, drugi autori (usp. RÖLLIG, *Erwagungen* ..., 238 sl; v. SODEN, *Kyros* ..., 61sl, bilj. 4) identificiraju Labynetosa iz prvog citata s Nabukodonozorovim sinom po imenu Nabû-na'id. BERGER (*Kyros-Zylinder* ..., 221sl) ide dalje i samtra da je Labynetos iz prvog citata sam Nabukodonozor i pretpostavlja da taj grčki oblik imena dolazi od *Nabû* + zapadnosemitski sufiksi za skraćena imena *-ûn-taj*, pa bi dakle *Nbnj* mogao biti skraćeni oblik imena *Nabu-na'id* i *Nabû-kudurra-ušur* (= „O Nabu, štiti prvorodenca!”), tj. punog imena Nabukodonozorova. (U hrvatskom udomaćeni oblik njegova imena Nabukodonozor izveden je od latinskoga *Nabucodonossor*; hebrejski je bliži originalu: *N^bbukadn^l-eššar*. Pisanje slovom z očito ne odgovara ni jednom od tih oblika. U akadskom je originalu emfatičko s, transkribirano š, što odgovara hebrejskom *sade*, a fonetski bi ga se moglo smjestiti između hrvatskog s i c.)

Dosad je poznato tridesetak takvih službenih Nabonidovih tekstova. Od toga ih je samo manji broj bio dostupan javnosti iako im to nije bila izravna namjena, jer su sve to zapravo u biti votivni tekstovi.

To su²³ :

1) Natpisi na različitim *arhitektonskim dijelovima* hramske građevine što identificiraju graditelja: a) Tekstovi utisnuti odgovarajućim „pečatom” u opeke upotrijebljene za gradnju hrama od kojih su neke bile tako ugrađene u zid da se s njih moglo čitati. Za svaku se novu gradnju formulirao novi prigodni tekst. Poznato je sedam takvih Nabonidovih tekstova sačuvanih u više primjeraka²⁴. Evo npr. prijevoda jednog od tih tekstova²⁵ :

„Nabonid, kralj Babilona, obnovitelj Esagile i Ezide²⁶, sin Nabu-balassu-iqbija, mudroga kneza”

b) Jedan sličan tekst na kamenom podnožju za osovinu hramskih vrata²⁷.

c) Ime graditelja na jednoj kamenoj ploči²⁸.

2) Votivni natpis na jednoj *kuglici od kalcedona*²⁹.

3) Četiri natpisa na *kamenim stećcima*³⁰.

4) Veliku većinu tih tekstova sačinjavaju izvještaji o gradnji ispisani na *glinenim valjčićima* i pohranjeni kao polog u temelje obnovljenih ili novosagrađenih hramova³¹.

---

23 Usp. iscrpnu bibliografiju do 1973. u: P.-R. BERGER, Die neubabylonischen Königsinschriften (Alter Orient und Altes Testament /kratica: AOAT/ 4/I, Kevelaer 1973, 343–388. Većina se tih tekstova obično citira po njihovu redosljednom broju u: S. LANGDON, Die neubabylonischen Königsinschriften (Vorderasiatische Bibliothek /kratica: VAB/ 4, Leipzig, 1912, 46–58. 218–297: br. 1–15. Daljnji brojevi po H. TADMOR, The Inscriptions of Nabonaid: A Historical Arrangement, u: Assyriological Studies (kratica: AS) 16, Chicago 1965, 351, bilj. 2: br. 16–26.

24 Prvih šest u: VAB 4, 294–297: Nab. 10–15 = AOAT 4/I, 346–352. Sedmi (neobjavljeni) usp. AOAT 4/I, 353.

25 Nab. 11 = AOAT 4/I, 346: Backsteine A I, 1.

26 *É-sag-ûa* je ime hrama glavnog babilonskog boga Marduka u Babilonu, *É-zi-da* ime hrama boga Nabu, Mardukova sina, u gradu Barsippa.

27 Vgl. AS 16, 351: Nab. 22 = AOAT 4/I, 344: Türangelstein I.

28 Vgl. AOAT 4/I, 345: Pflasterstein U.

29 AS 16, 351: Nab. 23 = AOAT 4/I, 434; A.L.OPPENHEIM, The Interpretation of Dreams in the Ancient Near East, Philadelphia, 1956, 192.

30 To su: a) Stećak H 1 A i B (usp. bilj. 20) = VAB 4, 288–294: Nab. 9 odnosno AS 16, 351: Nab. 24 (AOAT 4/I ne uzima ih u obzir); b) Stećak H 2 A i B (usp. bilj. 20) = AS 16, 351: Nab. 25 = AOAT 4/I, 383: Stelen-Fragment III, 1. Usp. k tomu 3 fragmenta H. W. F. SAGGS: *Iraq* 31 (1969) 166–169; c) Fragmentarno sačuvani stećci VAB 4, 270–288: Nab. 8 = AOAT 4/I, 384–386: Stl.-Frgm. XI. Tom tekstu pripada vjerojatno 19 fragmenta spomenutih u R.KOLDEWEY, Die Königsburgen von Babylon, II, Leipzig, 1932, 22–23; d) AS 16, 352: Nab. 16 = AOAT 4/I: Stl.-Frgm. I.

31 O tom običaju usp. R.S.ELLIS, Foundation Deposits in Ancient Mesopotamia, New Haven, 1968. To su: VAB 4, 218–270: Nab. 1–7; AS 16, 351: Nab. 17–21 i 26 = AOAT 4/I, 354–378: Zyl. II, 1–9; III, 1–4. K tomu još AOAT 4/I, 379: Zyl.-Frgm. I, 1. Poznato je još nekoliko fragmenta, ali nije sigurno da su Nabonidovi: AOAT 4/I, 380–381: Zyl.-Frgm. I, 2; II, 1.

5) Jedna *glinena pločica* s isto takvim sadržajem³².

Porijeklo i svrha tih tekstova uvjetuju činjenicu da svi oni kralja prikazuju u najboljem mogućem svjetlu. Povijesna kritika mora dakle voditi računa o toj njihovoj tendencioznoj naravi.

Oko Nabonidove se osobe osim toga, što nije slučaj s drugim babilonskim kraljevima, razvila čitava jedna „literatura“ koja je ubrzo prešla granice babilonske zemlje i jezika i proširila se po svemu starom Bliskom istoku, a kasnije i po Evropi³³. Širila se na dva načina: ili izravno u literarnim tekstovima, tj. tako da su se prepričavale iste dogodovštine, makar pripisane drugim osobama, kao što je to slučaj s „Nabukodonozorom“ Knjige Danielove, ili neizravno, tj. tako da je uvjetovala prikaze babilonske povijesti sve dok povijesna znanost nije uspostavila ponovni pristup izvornim babilonskim dokumentima pošto je odgonetnuto klinasto pismo.

Ti tekstovi tvore drugu i treću grupu izvora o Nabonidu, a kriterij je podjele u tome jesu li mu naklonjeni ili ga osuđuju.

B) *Nabonidu protivni tekstovi:*

Nabonid je s vremenom bio sve više osporavan. Osporavalo ga je osobito Mardukovo svećenstvo u prijestolnici, koje je njegovu religioznu politiku smatralo suprotnom svojim tradicijama (i interesima). Ono je vjerojatno već prije pada Babilona konspiriralo s osvajačem Kirov protiv Nabonida. Tako ne začuđuje činjenica da su se pronašli tekstovi koji otvoreno ili prikriveno prikazuju tog posljednjeg domaćeg babilonskog kralja u vrlo negativnom svjetlu, a osvajača stranca naprotiv kao od bogova poslana osloboditelja. U tu grupu spadaju:

1) Tzv. „*Nabonidova kronika*“

1882. objavljena pločica s četiri stupca teksta³⁴ opisuje na sažet način – tipičan za babilonske kronike – događaje od Nabonidove nastupne godine (556. pr. Kr.) pa do kratko nakon Kirova osvajanja Babilona (539. pr. Kr.). Iako je očito posrijedi šturo kronističko bilježenje najvažnijih događaja iz tog razdoblja, ipak njihov izbor i prikaz odaje autorov negativan sud o Nabonidu i njegovu simpatiju za Kira. Tekst je sastavljen vjerojatno ubrzo nakon Kirova preuzimanja vlasti u Babilonu.

---

32 AOAT 4/1, 387: Tafel-Frgm. VI, 1. Tekst je identičan s Nab. 1. Poznata su još 2 fragmenta što možda isto tako sadrže neki Nabonidov tekst: V. SCHEIL u: Recueil de travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie égyptiennes et assyriennes 18(1894) 190 br. IX; Cuneiform Texts from Babylonian Tablets in the British Museum /kratica: CT/, Part 51, Nr. 75.

33 Usp. posebno prikaze R.H.Sacka i W.v.Sodena spomenute u bilj. 4. K tomu: H.LEWY, The Babylonian Background of the Kay Kâûs Legend: *Archiv Orientalní* 17/II (1949) 28–109.

34 Posljednje izdanje autografske kopije teksta: S.SMITH, Babylonian Historical Texts (kratica: BHT), London, 1924, Pl. XI–XIV. Najnovija literarna obrada s iscrpnom bibliografijom: A.K.GRAYSON, Assyrian and Babylonian Chronicles (Texts from Cuneiform Sources /kratica: TCS/ 5), Locust Valley 1975, 21–22. 104–111. (Stariji ali često citirani prijevod u: J.B.PRITCHARD, Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament /kratica: ANET/, 3. izd. Princeton, 1969, 305b–307a.)

2) Tzv. „Kirov valjak”

1909. objavljeni³⁵ glineni valjak sadrži jedan Kirov „kraljevski natpis”. U prvom je dijelu opisan: Nabonidova „tiranska” i „svetogrдна” vladavina kao razlog zbog čega Marduk poziva Kira na babilonsko prijestolje. U drugom dijelu Kir opisuje početak svoje „humane” i „boguugodne” vladavine. Taj je tekst s pravom nazvan „proglas babilonskog svećenstva narodu, sastavljen u Kirovo ime”³⁶. Potječe dakle isto tako iz vremena neposredno nakon Kirova ustoličenja u Babilonu.

3) „Povjestica o Nabonidu”

Jedinstven je u svojem književnom rodu 1924. pod nazivom „a Persian Vers Account of Nabonidus” objavljeni³⁷, ali na žalost dobrim dijelom oštećeni³⁸ tekst u stihovima. To je otvoreni pamflet protiv Nabonida. Iako je konačni oblik dobio tek pošto je Kir osvojio Babilon, moguće je da je u prethodnim verzijama djelomice kolao u Nabonidu protivnim krugovima još za njegove vladavine. Ta je povjestica literarno najznačajniji izraz religiozno-političke opozicije prema Nabonidu, a ujedno sadrži mnoge elemente za usporedbu s biblijskim „Nabukodonozorom” Knjige Danielove. To je razlog da prije svega želim ovdje pružiti hrvatskoj javnosti cjelovit i na današnjoj znanstvenoj razini odgovarajući prijevod toga teksta³⁹.

4) „Dogodovštine kralja Nabukodonozora” u Knjizi Danielovoj

U svjetlu činjenice da „Nabukodonozor” iz Knjige Danielove više odgovara Nabonidu nego Nabukodonozoru II, način na koji je on u Dn opisan svrstava te anegdote u tradiciju ove iste Nabonidu protivne religiozno-političke struje. Dok je za Mardukovo svećenstvo u Babilonu uosobljenje zlog vladara bio Nabonid, to mjesto u židovskoj tradiciji nije moglo ne biti „rezervirano” osvajaču Jeruzalema, razori-telju židovske države i zasužnjitelju židovskog naroda Nabukodonozoru II.

C) Nabonidu naklonjeni tekstovi:

Dok su akadistima i preko njih povjesničarima Nabonidu protivni tekstovi bili poznati počevši od kraja prošlog stoljeća, tek su u novije vrijeme identificirani i objavljeni tekstovi što pokazuju da je u isto vrijeme bila aktivna i jedna Nabonidu naklonjena stranka.

1) Nabonid – „pravedni kralj”

Pod naslovom „Nebuchadnezzar King of Justice” W.G. LAMBERT objavljuje 1965.⁴⁰ jedan literarni tekst za koji on na temelju nekih stilskih dodira s Nabukodonozorovim tekstovima smatra da se odnosi na tog babilonskog kralja. U samom

35 H. C. RAWLINSON, A Selection from the Miscellaneous Inscriptions of Assyria and Babylonia, Vol. V, London, 1909, Pl. 35. Usp. ANET, 315a–316b. Posljednja obrada: P.-R. BERGER, Der Kyros-Zylinder (usp. bilj. 8) 192–234.

36 W. HINZ, Reichsgründer Kyros, u: W. EILERS (izd.), Festgabe deutscher Iranisten zur 2500 Jahrfeier Irans, Stuttgart, 1971, 59sl.

37 S. SMITH, BHT, 27–97 i Pl. V–X.

38 Sačuvani su dijelovi od šest stupaca teksta od prvotnih osam, usp. SMITH, BHT, 27.

39 Str. 12ssl.

40 U: *Iraq* 27 (1965) 1–11. Autografska kopija teksta objavljena je u: CT 46, Nr. 45.

se naime tekstu ime kralja ne spominje jer se vjerojatno nalazilo u uništenom 1. ili 6. stupcu. Međutim, naknadni studij drugih autora dovodi do zaključka da ni ovdje nije riječ o Nabukodonozoru nego o Nabonidu⁴¹. Tekst opisuje energične kraljeve zakonodavne i administrativne zahvate da u zemlji ponovno zavede mir i red, a napose pravednost i pravdu „na dobrobit svega naroda i za (miran) život u zemlji” (II 23).

2) Jedan drugi, u svojem književnom obliku isto tako neobičan tekst objavljen je 1968.⁴² Sačuvani dio teksta opisuje događaje od 2. do 5. godine Nabonidova vladanja pa je to vjerojatno prva u nizu pločica koji je obuhvaćao svih 17 godina njegove vladavine. Po vanjskom obliku datiranog prikaza događaja od godine do godine bila bi to „kronika”, ali netipična jer je tekst vrlo opsežan i preuzima mnoge opise iz Nabonidovih „kraljevskih natpisa” o gradnji hramova (samo je u 3. a ne u 1. licu), pa čak sadrži i više detalja. Moglo bi se dakle govoriti o nekoj vrsti „kraljevskih anala”⁴³. Već sama činjenica da ovisi o Nabonidovim „kraljevskim natpisima” pokazuje da autor toga teksta pripada Nabonidu privrženoj stranci. Pločica po svojoj epigrafiji vjerojatno nije starija od 3. st. pr. Kr. pa to pokazuje da je i ta stranka imala svoje literarno nasljeđe.

3) „Molitva kralja Nabonida”

Da je to literarno nasljeđe Nabonidu privržene stranke doprlo čak do biblijskog ambijenta, pokazuje jedan aramejski tekst, pronađen 1955. u Qumranu, prozvan po svojim početnim riječima: „Riječi molitve koju moljaše Nabonid, kralj...”⁴⁴ Iako je i taj tekst sačuvan samo djelomice, očito je da i on opisuje anegdotu sličnu „dogodovštinama kralja Nabukodonozora” u Knjizi Danielovoj, osobito četvrtoj (Dn 3,31 – 4,34), samo što je Nabonid prikazan u pozitivnom svjetlu.

---

41 Usp. P.-R.BERGER, *Der Kyros-Zylinder* (usp. bilj. 8), 222 bilj. 12; W.v.SODEN, *Kyros und Nabonid* (usp. bilj. 4), 63. V.SODEN osim toga smatra da jedan fragment u kojem se spominje Nabukodonozor i njegov sin Amel-Marduk (A.K.GRAYSON, *Babylonian Historical-Literary Texts*, Toronto, 1975, 87–92) možda pripada odlomljenom 1. stupcu ove pločice.

42 W.G.LAMBERT, *A New Source for the Reign of Nabonidus: Archiv für Orientforschung* (kratica: *AfO*) 22 (1968/9) 1–8. Ispisan je na jednoj pločici od 6 stupaca od kojih je prvi i posljednji potpuno uništen, a ostatak je djelomice sačuvan u fragmentima. Od toga su 3 fragmenta bila poznata već prije, a četvrti je tu prvi put objavljen.

43 Tako LAMBERT, *AfO* 22, 3.

44 Objavljen i obrađen u: T. MILIK, „Prière de Nabonide” et autres écrits d’un cycle de Daniel. Fragments araméens de Qumran 4: *Revue Biblique* 63 (1956) 407–415. Kasnije ob.: de: E.VOGT, *Precatio regis Nabonid in pia narratione iudaica* (4Q): *Biblica* 37 (1956) 532–534; R.MAYER, *Das Gebet des Nabonid*, Berlin, 1962; W.DOMMERSHAUSEN (usp. op. 4), 68–76.

III. IZBOR TEKSTOVA

POSVETA NABONIDOVE KĆERI BOGU MJESECA SINU

Za „uzorak” Nabonidovih „kraljevskih natpisa” evo prijevoda jednoga od njih⁴⁵ što sadrži nekoliko važnih elemenata za prosudbu osobe i djelovanja toga kralja:

1. stupac

1. Kad se Nannar⁴⁶ zaželi *entu*-svećenice,⁴⁷
pokaza „kneževski sin”⁴⁸ (ljudskim) obiteljima⁴⁹ svoj predznak,
objavi „sjajno osvanjujući”⁵⁰ svoju čvrstu odluku.
Nabonidu, kralju Babilona, opskrbljivaču Esagile i Ezide,
5. pastiru (punu) strahopoštovanja, pohoditelju svetišta velikih bogova,
Nannar, okrunjeni gospodar, donositelj znamenja (ljudskim) domovima,
obznani svoj znak da želi *entu*-svećenicu.
Mjeseca Ululu, 13. dana, u mjesecu „djelovanja božica”⁵¹
(božanski) „plod”⁵² se pomračiti i za vrijeme pomrčine zađe.
10. (To znači:) Sin se zaželio *entu*-svećenice. Takav bijaše njegov znak i njegova odluka.

45 To je po TADMOR, AS 16, 351: Nab. 18 (usp. BERGER, AOAT 4/I, 364: Zyl. II,7). Kopija teksta objavljena je u A.T. CLAY, Miscellaneous Inscriptions in the Yale Babylonian Collection (Yale Oriental Series. Babylonian Texts, Vol. 1), London, 1915, Plate XXXIII, Nr. 45.

46 Iz sumerske tradicije preuzeto ime boga mjeseca: Nanna(r). Akadsko mu je ime Šin.

47 *entu* je akadski naziv za vrhovnu svećenicu posvećenu izvjesnom bogu. Sumerski naziv NIN-DINGIR-RA („božja gospoda”) jasno očituje prvotnu ideju te posvete i možda se može povezati s idejom o „svetom braku” (hyeros gamos). U hramu muškog božanstva nosilac vrhovnog svećeništva bila je žena (n i n. d i n g i r r a = *entu*), a u hramu ženskog božanstva muškarac (e n = *enu*). [U transliteraciji klinastog pisma kurziv označava akadski tekst, razmaknuti slog sumerske riječi, a samo velikim slovima pisani su tzv. logogrami, tj. nazivi pojedinih znakova pisma, preuzeti iz sumerskog, koji ne označava fonetski izgovor nego samo pojam kao takav. Valja napomenuti da klinasto pismo nije jednoznačno kao naše, nego je slično rebusu: Sastoji se od neprekinutog niza znakova, tj. redovito nema podjele na pojedine riječi, a sami znakovi mogu biti ili logogrami ili fonetski čitani slogovi (ne slova!); svaki je znak mnogoznačan: može označavati i više pojmova i više različitih slogova. Njegova se dakle vrijednost može odgonetnuti jedino iz kombinacije njegovih značenja sa značenjima znakova što stoje pred njim i za njim dok se ne dobije odgovarajući smisao. U prijevodu obična zagrada označava riječi što doslovno ne stoje u originalu, a dodane su da bolje preciziraju smisao. Uglata zagrada označava u originalu odlomljeni ali po smislu ili prema paralelnim mjestima nadopunjen tekst. Kurziv označava nesigurni prijevod ili nesigurnu nadopunu.]

48 Nadimak boga Sina ukoliko je sin „kneza” Enlila, boga zračnih prostora.

49 Pjesnički naziv što doslovno znači „ležište”, „gnijezdo”, dakle „dom”.

50 Nadimak boga Sina.

51 Ne zna se na što aludira taj naziv. Po sebi je (neispravan) prijevod sumerskog imena mjeseca *ululu*. To je 6. mjesec babilonskog lunarnog kalendara, a odgovara našem kolovozu-rujnu.

52 Nadimak za (pun) mjesec, simbol, bolje reći „sakrament” boga Sina, ukoliko je sličan „zrelom plodu”.

Ja, Nabonid, pastir (pun) strahopoštovanja (pred) njegovim božanstvom, posvetih pažnju i obzir njegovu čvrstom nalogu, nemir me spopade poradi (njegove) želje za *entu*-svećenicom. Potražih svetišta Šamaša i Adada,⁵³ gospodarâ viđenjâ.

15. Šamaš mi i Adad odgovoriše pouzdanom potvrdom, „otpisaše” mi u mom „pregledu” dobrim znamenjem (doslovno: „mesom”)⁵⁴: znamenom želje za svećenicama, božanske želje (upravljene) čovjeku. Obnovih „ispitivanje”⁵⁵ provjerih: odgovarahu⁵⁶ mi još boljim znamenjem nego prije. Upriličih „ispitivanje” s obzirom na (bilo koju) kćer moje (šire) porodice: odgovarahu mi niječno.
20. Po treći put s obzirom na (moju vlastitu) kćer, plod moje utrobe, upriličih „ispitivanje”: odgovarahu mi dobrim znamenjem. Na riječ Sina, uzvišena gospodara, boga, moga stvoritelja, (na) nalog Šamaša i Adada, gospodarâ viđenjâ, obazreh se te uzdigoh (svoju) kćer, plod svoje (vlastite) utrobe, na čast *entu*-svećenice.
25. Prozvah je Ennigaldinanna.⁵⁷ Budući da su od davnih dana propisi za *entu*-svećenicu bili pali u zaborav i njena se pravila (više) ne poznavahu, dan za danom (o tom) me briga morila. (No) prispje (pravi) trenutak, „otvoriše mi se vrata”: Razgledah (kad gle:) Prastari stećak Nabukodonozora,⁵⁸
30. sina Ninurta-nadin-šumija, prijašnjeg kralja, mog predšasnika, što na poleđini imaše lik *entu*-svećenice! Osim toga opisahu njen pribor, njenu odjeću i njen nakit te unesoše (stećak) u Egipar⁵⁹. Pregledah prastare „dokumente” i „zapise”⁶⁰

---

53 Šamaš je bog sunca, a Adad bog oluje, „gromovnik”. Oba su zaštitnici različitih tehnika ispitivanja božanske volje.

54 Riječ je o traženju božje volje ekstinspekcijom: Posebni stručnjak *bâru* („pregledavač”) pregleda ponutrice zaklane žrtvene životinje ispitujući po konvencionalnim klasifikacijama „pozitivne” i „negativne” oznake što su ih Šamaš i Adad u njih stavili. Na taj način ti bogovi „otpisuju (slika preuzeta iz pismene korespondencije) dobrim ili zlim mesom”.

55 Jedan drugi izraz za ispitivanje božanske volje. U hrvatskom nije moguće naći odgovarajuću neutralnu riječ, jer svi naši pojmovi za takve običaje („vraćanje”, „čaranje”, „gatanje”) materijalno ne opisuju iste čine, a emotivno su vrlo negativno nabijeni što nikako ne odgovara babilonskim pojmovima. Ti su se naime običaji smatrali ne samo normalnima nego čak izrazom prave bogobojznosti.

56 Svako se „ispitivanje” sastojalo od više pojedinih oznaka.

57 Nabonid ne samo da obnavlja jednu u zaborav palu kultnu službu (usp. slijedeći redak) nego kćeri daje kultno sumersko ime: „Entu-svećenica – želja Nannina” (tj. boga mjeseca).

58 Nabukodonosor I. (1125 – 1104. pr. Kr.)!

59 Sumerski naziv za hramsko obitavalište vrhovnog svećenika ili svećenice čije doslovno značenje nije poznato.

60 Doslovno: (ispisane) glinene i drvene pločice, ove posljednje premazane voskom da se mogu utisnuti znakovi pisma.

35. i načinih (sve) kao prije:
 Stećak njezina (opisanog) pribora i pokućstva njena doma obnovih, na poledini (pridodah) (svoj) natpis i postavih ga pred Sina i Ningal,⁶¹ svoje gospodare.
 U ono vrijeme mjesto Egipara, uzvišenog prebivališta,
40. u kojem se obavljahu obredi službe *entu*-svećenice, bijaše zapušteno, ležaše u ruševinama.
 (Datuljske) palme i vrtne voćke rastle su u njemu.
 Posjekoh drveće, odstranih (naslage) krša.
 Ugledah (obris) doma, razaznah njegov polog temeljac^{61a}:
45. Ugledah u njemu natpise prijašnjih davnih kraljeva.

II. stupac

1. Pradavni zapis Enanedue⁶², *entu*-svećenice (grada) Ura, kćeri Kudurmabuka, sestre Rim-Sina, kralja Ura,⁶³ koji obnovi i u prvotno stanje povrati Egipar, te oko Egipara ponad „počivališta“⁶⁴ davnih *entu*-svećenica
5. (podize) unaokolo zidine, ugledah, te obnovih Egipar kakav bijaše prije, sagradih kao prije njegove zidine i njegove oblike.
 Uz Egipar sagradih nanovo dom za Ennigaldinannu, svoju kćer, *entu*-svećenicu Sinovu.
10. Obavih očišćenje svoje kćeri i predadoh je Sinu i Ningali, mojim gospodarima. Zazivačkim obredom uspostavih njenu svećeničku službu i uvedoh je u Egipar.
 Umnožih redovite žrtvene prinose za Egipar, opskrbih ga poljima, vrtovima, sluzinčadi, marvom i sitnom stokom.
15. Zidine „počivališta“ davnih *entu*-svećenica obnovih unaokolo kao prije, učinih od tog doma snažnu tvrđavu.
 U isto vrijeme za Sina i Ningalu, moje gospodare, više nego prije umnožih redovite žrtvene prinose,
20. opremih Ekišnugal⁶⁵ svakim izobiljem.
 Tri ovce na dan prema jednoj u dotadašnjem žrtvenom prinosu odredih za Sina i Ningalu, moje gospodare.

61 Sumersko ime Sinove supruge. Doslovno znači „Velika Gospođa“.

61^a Usp. bilj. 31 i odgovarajući tekst.

62 Sumersko ime: „Entu(-svećenica) usavršena od (boga neba) Ana“.

63 Kudurmabug, u svim natpisima nazivan „otac (elamske pokrajine) Jamutbala“, osvaja 1834. pr. Kr. grad Larsu i ustoličuje ondje svojeg sina Warad-Sina (do 1823. pr. Kr.) kojeg nasljeđuje njegov brat Rim-Sin (1822–1763. pr. Kr.).

64 Nije jasno da li se taj izraz odnosi na mjesto stanovanja ili groblje.

65 Ime Sinova hrama u Uru. Njegovo se izvorno značenje ne može sa sigurnošću utvrditi. Vjerojatno bi ga trebalo prevesti: „Hram što sav svijet ispunja svjetlošću“.

Obilato opskrbih Ekišnugal blagom i posjedom.

- Kako bi *bursagu*-žrtva sačuvala čistoću i ostala neokaljana,
25. s obzirom na svećenstvo Ekišnugala i hramova (ostalih) bogova⁶⁶:
enu, išippu, zabardabu, pivare?, kuhare?,
mlinare, (građevinske) nadglednike?, zidare, ...?..., nadvratare,
tiru-službenike hrama, *lagaru*-svećenike što obavljaju zagovore,
pjevače što razveseljuju čud bogova,
30. (sve) svećenstvo kako god se zvalo –
oslobodih ih obaveza i proglasih ih slobodnima od dadžbina,
obavih nad njima obred očišćenja
i stavih ih na raspolaganje Sinu i Ningali, mojim gospodarima.
Sin, prečisti bog, okrunjeni gospodar, svjetlo živućih,
35. uzvišeni bog čiji je nalog neopoziv,
razveselio se nad mojim djelima, zavolio (moje) kraljevanje!
Dao mi na poklon dug život, do sita starosti!
Početkom svakog mjeseca nek se pojave meni povoljni predznaci!
40. Bila postojana kraljevska kruna na mojoj glavi!
„Učvrsti moje vladarsko prijestolje za buduće dane!
Svakog mjeseca kod tvoje mijene
gledao ja neprekidno tvoj povoljni znamen!
Ningal, uzvišena gospodarica, nek pred tobom meni u prilog zagovara!
45. Ennigaldinanna, (moja) ljubljena kći, plod moje utrobe,
nek pred vama doživi starost! Imala moć njezina zapovijed!
Svidjela vam se njezina djela!
Ne zapala u grijeh!”

Elementi što ih ovaj tekst donosi za usporedbu s „Nabukodonozorom” iz Knjige Danielove jesu slijedeći:

- 1) Kralj je potpuno podložan različitim magičnim načinima odgonetanja božanske volje.
- 2) Nabonid se može nazvati religioznim reformatorom: on obnavlja davno zamrle religiozne institucije i obrede u čast boga mjeseca Sina. Ta njegova privrženost Sinu⁶⁷ sigurno je u očima svećenstva glavnog babilonskog boga Marduka bila heretička. U taj se kontekst može dobro uklopiti „Nabukodonozor” u trećoj anegdoti (Dn 3,1–30).

66 Slijedi niz naziva za hramsko osoblje; za neke se ne zna izgovor, doslovno značenje niti konkretna služba. Na njih se očito ne može primijeniti naš redoviti pojam „svećenika”, nego bi se organizacija ondašnjega hrama mogla bolje usporediti s dobro organiziranim, ekonomski samosvojnim opatijama.

67 Ona se posebno očituje u obnovi dvaju tradicionalnih svetišta boga mjeseca: Ekišnugala u Uru na jugu Babilonije, tj. u „Kaldeji”, i Ehulhula u Harranu na sjeverozapadu Asirije. U toj su privrženosti Sinu tumači često željeli vidjeti ako već ne monoteističke, a ono barem enoteističke smjernice, tj. ekskluzivno štovanje jednoga boga na uštrb ostalih. Usp. interesantnu činjenicu da je baš Ur pradomovina Abrahama, praoca monoteizma, i da se on na svojem putu u „Obećanu zemlju” zadržava neko vrijeme baš u Harranu (Post 11,27–32; 15,7; Jš 24,2sl.).

I. stupac

[Početak odlomljen]

1. *Ne otjera od sebe [onoga što prezire pravdu i] pravednost⁶⁵*
mačem ubijaše [(i) onoga što se nije pobu]nio⁶⁹
spriječi put [... i] trgovcu⁷⁰
liši [... i selja]ka *kuruppu*-košare⁷¹
5. [...].. u zemlji nemaše⁷²
[...] ne dozivahu (na rad) *alalu*-uzvikom⁷³
[...] svoj [...] ne *ogradi*vaše polja⁷⁴
[ne ...] .. (*niti*) iskapaše kanale⁷⁵
[... *uništavaše*] njihovo vlasništvo, razdavaše njihova dobra
10. [...]], spiska [...]]
[...]] njihove lešine na mrklo mjesto⁷⁶
[...]] ... suziše im se pleća⁷⁷

68 Prvi djelomice sačuvani redak opisuje nesređene pravno-sudske prilike u zemlji (usp. oprečni prikaz u tekstu o „pravednom kralju”). Iako je glagol te rečenice sačuvan, ipak nije moguće utvrditi njegovo precizno značenje jer ono zavisi od odlomljenog dijela retka. Postoje različiti prijedlozi za nadopunu i razumijevanje. Transliteracija u: Chicago Assyrian Dictionary (kratica: CAD) M/II 118a: [kittu ū] mi-šá-ri ul uš-te-šu itti(KI)-šú mogla bi se prevesti pasivno (Št¹ – preterit): „[Pravda i] pravednost ne bijahu od njega obznanjeni” (tako PRITCHARD, ANET, 312b). Međutim, vjerojatnija je nadopuna u aktivnom smislu što je pretpostavlja moj prijevod: [zā'ir kitti ú] mi-šá-ri ... Sličan su prijedlog već bili dali B. LANDSBERGER – Th.BAUER, *Zu neueröfentlichten Geschichtsquellen der Zeit von Asarhaddon bis Nabonid: Zeitschrift für Assyriologie* 37 (1927) 88, iako je drugi dio retka ondje krivo transliteriran.

69 Dosad se redovito ovaj redak nastojalo upotpuniti: [... hu]-šah-hu rubû(NUN) i-na-a-ri ina *giš kakk*i (TUKUL) što bi dalo manje-više prijevod u ANET, 312b: [Običan svijet uništavaše] gljađu, a knežev ubijaše mačem.” Međutim, puno je pogodnija nadopuna: [ša la i]-seh-hu-ú(!) i-na-a-ri ina *giš kakk*i(TUKUL), na kojoj se temelji moj prijevod.

70 Moj prijevod pretpostavlja nadopunu: [ana ... ù] DAM.GÂR ip-ta-ra-aš a-lak-tam. Budući da je kralj subjekt u prijašnja dva retka, to se i ovdje može pretpostaviti. Po dosad objavljenim ekonomskim tekstovima iz tog istog vremena, trgovina je za Nabonidove vladavine upravo cvjetala pa ni ova optužba nije istinita.

71 *kuruppu* vjerojatno označava košaru za mjerenje žitarica.

72 Subjekt glagola *išû* jest neka osoba. Prijevod u: PRITCHARD, ANET, 312b, nije točan.

73 Uzvik poziva i poticanja na rad.

74 Točno značenje glagola ovisi o kontekstu koji se ovdje na žalost ne da upotpuniti.

75 U ovom se retku Nabonid optužuje da je zanemario obdržavanje kanala za navodnjavanje, neophodnih za babilonsku poljoprivredu. Iako se čitav redak ne da nadopuniti, po mojem mišljenju treba transliterirati: [ul ...] X-ti ih-ri-ma he(!)-ru-tú.

76 Očito se radi o optužbi da je mrtvacima uskraćena dolična sahrana. Takvim je mrtvacima po ondašnjim vjerovanjima ionako mizeran prekgrobni život u podzemlju bio još više ogorčen.

77 Po mojem mišljenju valja transliterirati: [...]ri-šu bu-de(!)-šú (!)-nu is-si-qa (usp. W.G. LAMBERT – A.R. MILLARD, *Atra-hasis. The Babylonian Story of the Flood*, Oxford, 1970. str. 110, r. 16).

- [...] izgled im se unakazi
 [...] ne prolaze ulicom
15. [...] ne vidiš veselja
 [...] njegov [...] protiv volje odlučiše
 [...] njegov [...], duh (zaštitnik) okrenu se protiv njega⁷⁸
 [nekoć miljenik bo]gova, (sad) pade u nemilost
 [prezirući nalog bo]gova, činjaše svetogrдна djela
20. [...] vjetrenjaste mu dodoše namisli:
 [Načini kip] kakav (nikad) nitko u zemlji nije vidio⁷⁹
 [... na] postolje postavi⁸⁰
 [...] prozva ga Nanna(r)
 [...] lapislazuli, na glavi mu tijara⁸¹
25. [...], pojava mu (kao) (božanski) Mjesec za pomrčine
 [...] .., ruka mu kao (u) (boga) LUGAL-ŠU-DU⁸²
 [...] kosa mu seže do podnožja
 [... do nogu] mu (Zmaj-)Oluja i Divlji Bik⁸³
 [Kao demon što nosi] tijaru posta mu lik⁸⁴
30. [...] .. unakažen mu izgled⁸⁵
 [...] izdužen mu oblik⁸⁶
 [...] .. ime mu
 [...] poda nj
 [Ostatak odlomljen]

II. stupac

[Početak odlomljen]

1. [...] ..
 Ne oblikova Ea-Mummu [njegov lik],⁸⁷

78 Dosad su se opisivale prilike u zemlji. Od ovog retka počinje opis „nastranoga” Nabonida (usp. Dn 4,13.20.22.30).

79 Ovdje počinje opis Nabonidove „svetogrдне” religiozne reforme (usp. treću dogodovštinu Danielovih drugova, Dn 3,1–30).

80 Druga mogućnost: „[...] , dade napraviti postolje.”

81 Iz odlomljenog se prvog dijela retka vidi da je kip bio djelomice načinjen od lapislazulija. Obično je to brada.

82 Dosad nepoznato božanstvo.

83 Vjerojatno reljefni prikaz dvaju mitoloških bića na podnožju kipa.

84 Nadopuna po CAD E 414b.

85 Pasivni prijevod po W. von SODEN, Akkadisches Handwörterbuch (kratica: AHw), Wiesbaden 1965–1981, 720a, Dt 1. Inače bi se po sebi moglo i aktivno prevesti: „On (Nabonid) mu unakazi ...”, usp. slijedeći redak.

86 Nadopuna po LANDSBERGER – BAUER, op. cit., 90, bilj. 1. Unatoč CAD G 58b i AHw 199b, gdje je predložen aktivni prijevod, čini mi se da je prikladnije prevesti pasivom. Naime, 30. i 31. redak paralelni su pa oba valja prevesti na isti način. A ukoliko se opisuje kip a ne Nabonidovi čini, kontekstu bolje odgovara pasivni prijevod.

87 Ea (sumerski: Enki) jest bog podzemnih voda i ujedno bog mudrosti i magije. Nadimak mu je Mummu, riječ čije značenje nije potpuno utvrđeno („životna, stvarateljska snaga”?). Hramska radionica za izradu kipova bogova zvala se *bīt mummi* „dom m.-e”. Na taj kontekst cilja i ovaj redak.

Ne zna mu imena Uman-Adapa.⁸⁸

„Sagradit ću mu hram, načinit ću mu boravište,

5. oblikovat ću mu (prvu) ciglu,⁸⁹ učvrstit ću mu (polog) temeljac.⁹⁰
Ekura⁹¹ dostojnim napravit ću mu prozor i zasun,⁹²
Ehulhul⁹³ dat ću mu ime zauvijek!

Kad dovršim što sam nakanio,

uzet ću ga za ruku, postaviti ću ga na postolje.

10. Dok to ne izvršim, ne ostvarim što sam naumio,
izostavit ću blagdan, obustavit ću Novu godinu!”⁹⁴

Napravi mu (prvu) ciglu, oblikova nacrt,

Učvrsti mu (polog) temeljac, uzdignu mu vrh.

Gipsom i asfaltom osvijetla mu izgled,

15. postavi preda nj (kip) bijesna bika kao (u) Esagili.

Kad ostvari svoju namisao – djelo zavodničko,

(kad) napravi gnusobu – djelo svetogrdno, kad prispije „treća godina”,⁹⁵

predade tabor svome prvencu, prvorođencu,⁹⁶

podloži mu vojsku posvuda u zemlji.

20. Odriješi sebi ruke, njemu predade kraljevstvo,
a sâm se dade na dalek put:

---

88 *U4-ma-da-nu-a-da-pa* vjerojatno je akadizirano vlastito ime prvoga od pretpotopnih mudraca iz sumerske tradicije: u(d)-dan-a-da-pa (usp. J. Van DIJK, Die Tontafeln aus dem *rêš*-Heiligtum, u: Vorläufiger Bericht über die ... unternommenen Ausgrabungen in Uruk-Warka, Band 18, Berlin, 1962, 47sl; usp. W.G.LAMBERT, u: *Journal of Cuneiform Studies* 16 (1962) 70, r. 6, gdje je oznaka početka vlastitog imena stavljena ispred *IŪma(UD)-an-na-a-da-pa*), a ne neobični način pisanja za *ummānu Adapa* „mudri Adapa”. „Adapa” je samo drugi dio tog vlastitog imena iako je ono izolirano ušlo u literarnu tradiciju, usp. V. stupac, r. 12. „Adapa” je i glavno lice jednog poznatog mita.

89 Oblikovanje prve opeke u opearskom kalupu kod gradnje hramova bilo je povezano s posebnim religioznim obredima.

90 U nj se stavlja „kraljevski natpis” graditelja s različitim drugim votivnim predmetima. Usp. op. 31.

91 Hram boga zračnih prostora Enlila u Nippuru, najslavniji hram u staro sumersko vrijeme.

92 Transliteracija: *a-na É-kur ap(!)-tú u si-kur lu-me-šil* (po usmenom saopćenju prof. R. Caplice-a).

93 Riječ je dakle o Nabonidovoj obnovi hrama boga Sina u Harranu. *E-hul-hul* znači: „Hram (mnogih) radosti.”

94 Nova je godina za Babilonce bio najvažniji blagdan, zvan *akītu*, slavljen u čast Marduka osam dana u gradu Babilonu. Njegovi su obredi, u kojima je prisutnost kralja bila neophodna, po njihovu vjerovanju osiguravali blagostanje, uspjeh i plodnost u započetoj godini. Neodržavanje tog blagdana za stanovništvo je bio neoprostiv propust. A Nabonid ga je stvarno onemogućio svojim desetogodišnjim izbjavanjem iz Babilona: boraveći u Temi u Arabiji, nije se vraćao u prijestolnicu ni za Novu godinu, tako da je blagdan morao izostati. Tzv. „Nabonidova kronika” to redovito bilježi. To je vjerojatno i bio najdublji razlog da je Mardukovo svećenstvo i dobar dio stanovništva Babilona osporavao Nabonida.

95 „Treća godina” osim doslovnog može imati i simbolično značenje „punine vremena”, kao što je vjerojatno ovdje slučaj (usp. TADMOR, AS 16, 353–356). Ovdje počinje nov tematski odsjek: Nabonidova osvajanja i ugnjetavanje osvojenog stanovništva.

96 Tj. Bel-šar-usuru, usp. bilj. 8.

Imajući uza se babilonske (vojne) snage,
usmjeri se prema Temi, u (zemlji) amorejskoj.

Dade se na put, (na) daleka putovanja. Kad onamo stignu,

25. pogubi mačem vlastodršca Teme,
pokla stada stanovnicima grada [i] zemlje,
sâm se nastani [u Temi]. Babilonske snage [...]
Ukrasi grad, načini [...]
kao palaču u Babilonu načini [...]
30. blago grada i *zemlje* [...]
okruži ga straž[om ...]
[*Stanovništvo*] jadikuje [...]
ciglarski kalup i [košaru *im natovari*]
kulukom [...]
[Ostatak odlomljen]

III. stupac

[Početak odlomljen]

.. [...]

svaka dva mjeseca [...]

ubijaše ljudstvo [...]

žene i djecu [...]

5. uništi im posjede [...]

žito što *otk[ri]* u [...]

Njegova vojska, umorna i uz[nemirena ...]

„Kad će [*poslati*] *pom[oc ...]*?⁹⁷”

Dosad [...]

10. Ki[rov] upravitelj grada [...]

{Ostatak odlomljen}

IV. stupac

[Početak odlomljen. Tekst premalo sačuvan da bi se mogle uočiti kitice]

1. [...]

što [...]

zatim [...]

pisaljka [...]

5. kr[alj] je bijesan [...]

pisar [...]

[...]

u povezanosti s [...]

na njegovu temelju kruna [...]⁹⁸

97 Transkripcija: *ma-ti ki-it-ra* [...]. Druga mogućnost: *ma-ti qⁱ-it X-* [...]: „Kad će (doći) kraj [...]?!”

98 Možda je riječ o „temeljima nebesa”, tj. o horizontu, gdje se pojavila mjesečeva „kruna”, tj. njegov sjajni obruč.

10. vi[de se] znamenja [...]
kao [...]
[Ostatak odlomljen]

V. stupac

[Početak odlomljen. Kitice su nesigurne i neujednačene]

1. [...] pohvala Gospodara gospoda[râ ...]
(i) ono što ne ostvari, (dade) zapisati na [...]
Kir, kralj svijeta, *što upr[avlja ...]*⁹⁹
5. [u ... jaram] su upregnuti kraljevi svih zemalja,
Na svojim je spomenicima zapisao „Pod svoje noge [podložih ...]
moja ruka osvoji njegove zemlje, oduzeh njegova dobra [...]"
Ustaje (=Nabonid) u skupštini, hvali *sa[mog sebe]*:
„Mudar sam i iskusan, vidio sam *sa[krivene stvari]*.”
10. Ne razumijem se u pismo, (ali) sam upućen u *taj[novite stvari]*,
(u snu) mi je otkrio bog Ilteri¹⁰⁰ svekolike [...].
(Seriju) 'Enūma Anu Enlil', što je sastavi Adapa [*poznam*],¹⁰¹
više se od njega razumijem u svu mudrost!"
Brka obrede, izvrće znamenja,
15. uzvišenu bogoslužju zapovijeda; „Dosta [...]!"
Likove Esagile, likove što ih oblikova Ea-Mummu¹⁰²:
promatra likove i izgovara hule.
Vidje 'Mladi mjesec'¹⁰³ Esagile, *zgrabi ga rukom*,
okupi mudrace, raspravlja s njima:
20. „Komu je (u čast) načinjen hram (što) mu je ovo grb?
Da je Belov,¹⁰⁴ lopata (bi bila) njegov grb!
(Sâm) Sin označi 'Mladim mjesecom' svoj hram!"
Zerija, hramski upravitelj, prostrt pred njim,
Rimut, katastarski bilježnik, stojeći uza nj,

99 Nadopuna: *ša-li-ī[? + direktni objekt]*. Drukčije u: PRITCHARD, ANET, 314a *ša li-ī[? -su kittu]*? Iako je dobar dio teksta sačuvan, ipak nije moguće utvrditi logičnu vezu unutar re-daka 4–7, osobito ako je subjekt citata u r. 6b–7 Nabonid, kao što bi se to iz 3. i 8. r. mo-glo očekivati. Usp. pokušaj tumačenja 4–6. r. u: PRITCHARD, ANET, 314a: „(Iako je) Kir kralj ..., (Nabonid ipak) zapisa: 'Ja ...'”

100 Nadimak boga mjeseca. Potječe vjerojatno iz tradicije aramejskih plemena što naseljavahu Arabijsku pustinju na jugozapadu od Babilonije, a s kojima je Nabonid bio možda porijek-lom povezan (usp. J.LEWY, *The Late Assyro-Babylonian Cult of the Moon and its Culmi-nation at the Time of Nabonidus: Hebrew Union College Annual* 19 [1945] 426–433).

101 Ispravak i nadopuna teksta po v. SODEN, *Kyros und Nabonid* (usp. bilj. 4), 67. Radi se o „nastovu”, tj. početnim riječima serije pločica što sadrže zbirku astroloških omina. Ada-pa je prvi pretpotopni mudrac (usp. bilj. 88).

102 Usp. bilj. 87.

103 Simbol, grb hrama Esagile.

104 Bel („Gospodar”) je nadimak Mardukov. Njegov grb jest lopata.

25. povlađuju kraljevu izlaganju, potvrđuju njegove riječi,
 otkrivaju glavu, izgovaraju zakletvu:
 „Sukladno onomu što kralj reče (i) dosad je bilo naše shvaćanje!”¹⁰⁵
 Mjeseca nisana, 11. dana, dok još bog [... na] svom podnožju,
 [Ostatak odlomljen]

VI. stupac

[Početak odlomljen. Kitice su nejasne i neujednačene]

- [...] ..
 [...] Babilon, daje nalog o njihovoj sigurnosti,¹⁰⁶
 [...] .. odstrani od Ekura.¹⁰⁷
 [Naubi]ja [volova], nakla (prvoklasnih) ovaca,
 5. [...] kacionik, umnoži redovite principe za Gospodara gospodarâ,
 [pomoli se bo]govima duboko prostrt,
 [služba Gospodaru] gospodarâ na srcu mu je.
 [Da obnovi Babilon], srce mu žudi:
 [(sâ)m] pönese motiku i koša]ru, popravi zidine Babilona,
 10. [... odluč]i svim srcem izvršiti *naum* Nabukodonozorov:
 [...] .., sagradi kule na (zidu) Imgur-Ellil¹⁰⁸.
 [Babilonska božanstva,] muška i ženska, povrati u njihova svetišta,
 [bogove što] bijahu napustili svoja sjedišta, vrati u njihova prošteništa.
 smiri im [(gnjevno) srce], udobrovolji im ćud.
 15. (One kojima) bijaše *ponestalo* [...], povrati na život,
 [... redo]vito ih se poslužuje hranom.
 [...] njegove [...], uništi njegova djela,
 [... što] (ih) je on bio napravio, sva svetišta,
 [...] njegova kraljevanja koje iskorijeni iz usta (naroda),¹⁰⁹
 20. [...] njegovoga [...], razori 'Vjetropira'.¹¹⁰
 [...] njegov lik iskorijeni,
 [u svim sveti]štima bi izbrisano njegovo ime,¹¹¹

105 Dvorjanici ulizički potvrđuju kralju da njegovo izlaganje ne predstavlja „novovjerske” izmišljotine, nego da odgovara ispravnom tradicionalnom shvaćanju.

106 Nalazimo se već u odlomku što opisuje odnos osvajača Kira prema Babilonu.

107 Ekur je ovdje vjerojatno samo časn naslov za Esagilu, a ne odnosi se na istoimeni Enlilov hram u Nippuru. Kadak vjerojatno će i reći da je vojsci bilo zabranjeno ući u hramski prostor.

108 Imgur-Ellil je ime unutarnjih obrambenih zidina. Babilon je naime bio opasan dvostrukim zidinama. Za nadopunu je prvog dijela retka bilo predloženo: „[uzdignu] vrh [Nemetti-Ellila]”, tj. vanjskih zidina (usp. LANDSBERGER – BAUER, op. cit., 94). No za tu nadopunu nema dovoljno mjesta u odlomljenom dijelu pločice.

109 Transliteracija: *ša ina pi(KA) it-ta-sa-ah*.

110 Posprdni naziv za Sinov kip što ga Nabonid daje napraviti.

111 Ta je 'damnatio memoriae' sigurno pogodovala pripisivanju Nabonidovih dogodovština drugim osobama.

[... što na]pravi, spališe ognjem,

[... što na]čini, proguta plamen.

25. [stanovnicima] Babilona povrati se raspoloženje,
[onima što bijahu u] zatvoru preta zatočeništvo,
[oslobođeni su oni što] ih silnici okruživahu,
[... pr]omatra njegovo kraljevsko dostojanstvo.
[Ostatak odlomljen]

Povjestica o Nabonidu sadrži slijedeće elemente što upućuju na identifikaciju „Nabukodonozora” iz Knjige Danielove s Nabonidom:

1) Izrazita je kraljeva podložnost „zvjezdarama”, tj. astrolozima, koji mu tumače volju bogova iz astronomskih pojava. U V. stupcu, r. 12, čak mu je pripisano hvastanje da se i sam bolje razumije u astrologiju nego mitološki mudrac Adapa¹¹². U tekstu o posveti kćeri bogu Sinu (I 1–10; usp. II 39.43–44) jedan je takav predznak prikazan kao početni impuls za čitavu akciju obnove tog zaboravljenog religioznog običaja.

2) Religiozna reforma usredotočena na uvođenje kulta dotad neviđenog kipa (usp. I 2ssl; II 2–3) može se shvatiti kao povijesno polazište tradicije koja se, na svoj način, odražava i u trećoj anegdoti o „Nabukodonozoru” u Dn 3,1–30.

3) Sadržaj četvrte anegdote o „Nabukodonozoru” (Dn 3,31–4,34) može se isto tako shvatiti kao daleki odjek nemilosrdne propagande Nabonidovih protivnika dokumentirane ovom povjesticom:

U I 17–20 opisana Nabonidova nastranost odražava se u njegovu „poživotinjenju” (Dn 4,13.31). Samo što je opis izobličena kipa u I 21–34 ondje postao opis izobličena kralja.

Istjerivanje „Nabukodonozora” iz ljudskog društva i boravak sa životinjama, tj. u pustinji (Dn 4,12.20.22.29–30), postaju razumljivi kao odjek zlobnog tumačenja Nabonidova napuštanja Babilona i povlačenja u Temu u arabijskoj pustinji (V 21ssl).¹¹³

112 Ako je tumačenje teksta točno, riječ je o spomenu serije astroloških omina *Enūma Anu Enlil* što je obuhvaćala ništa manje nego 68–70 pločica s tumačenjima različitih astronomskih pojava kao „predznaka”, odnosno očitovanja „zahtjeva” i „odluka” bogova (usp. E.F. WELDNER, Die astrologische Serie Enūma Anu Anlil: *AfO* 14 (1941–44) 172–195; 17 (1954–56) 71–89; 22 (1968–69) 65–75; E. REINER – D. PINGREE, *Babylonian Planetary Omens, Part I–II* (Bibliotheca Mesopotamica 2/1–II), Malibu, 1975–1981.

113 Još od prikaza babilonske povijesti potkraj prošlog stoljeća, tj. nakon objave tzv. „Nabonidove kronike” 1882, a osobito otkad je R.P. DOUGHERTY svojim člancima: „Ancient Teimā and Babylonia”: *Journal of the American Oriental Society* (kratica: JAOS) 41 (1921) 457–459 i „Nabonid in Arabia”: *JAOS* 42 (1922) 305–316 dokazao da je ondje spomenuti grad Tema istoimena oaza u Arabijskoj pustinji, povjesničari su iznosili najrazličitije pokušaje objektivnog tumačenja razloga što su Nabonida mogli navesti da napusti Babilon i preseli se u Temu. Ta je mišljenja 1929. opširno obradio isti R.P. DOUGHERTY, Nabonidus ... (usp. bilj. 16), 138–160. U međuvremenu otkriveni steći iz Harrana H 2 A/B (usp. bilj. 20) donose dosta detalja o njegovu boravku ondje, ali nikakav nov element za prosudbu razloga koji su ga na to naveli, usp. W.RÖLLIG, *Erwägungen* (usp. bilj 19), 243ssl. Najvjerojatnije nije bilo jednog jedinog razloga, nego su svi oni skupa uvjetovali da je Nabonid ostao deset godina izvan Babilonije. Započevši ekspediciju kao odgovor na raciju arapskih nomada u Babiloniji, a ne kao vrbovanje saveznika protiv Perzijanaca (tako

Prispodoba o sječi i rastu stabla (Dn 4,11–12.20.23) i njezino tumačenje u smislu oduzimanja i vraćanja vlasti (Dn 4,23.28.33), povijesno nespojivo s Nabukodonozorom II, mogu imati svoj izvor u Nabonidovu imenovanju sina Bel-šar-usura regentom i aktualnim „vršiocem dužnosti” kralja za vrijeme njegova izbivanja iz Babilona (V 15b–20). Odatle se razumije i predaja pete anegdote o babilonskom „kralju” Baltazaru (Dn 5,1 – 6,1). Povijesno je pak istinito da je čitavo to vrijeme ipak Nabonid bio i ostao „kralj”, a Bel-šar-usur samo „vršilac dužnosti” te nikad nije nosio naslov „kralja”. Tim više što se potkraj vladavine, prije odlučujuće bitke s Kirom, Nabonid vratio u Babilon. Odatle se indirektno vidi i neovisnost četvrte anegdote o vraćanju u ljudsko društvo i na vlast „izopćenog” kralja, tj. Nabonida, i pete anegdote o „kralju Baltazaru”¹¹⁴. Ako se Nabonid vratio na vlast i on bio onaj koji je doživio konačan poraz u sukobu s Kirom, onda to nije spojivo s predajom pete anegdote o Baltazaru kao posljednjem babilonskom kralju.

LANDSBERGER–BAUER, op. cit., 96ssl), Nabonid se zaustavlja u Temi zbog njezinog centralnog položaja i odatle napreduje sve do Jatriba, tj. Medine. Imajući u to vrijeme čvrsto u ruci Babiloniju i Siriju, a s druge strane vjerojatno neku vrstu prešutnog „dogovora o nenapadanju” s Kirom, nije mu ni preostao neki drugi smjer za ekspanzionističku politiku nego Arabija. Tema je bila važno raskršće karavanskih putova. Kontrolom je trgovine Nabonid mogao osigurati ne male prihode. Osim tih „objektivnih” razloga navodili su se i mnogi „privatni”: početkom se stoljeća mislilo da je prisilio abdicirao ili pobjegao zbog osporavanja u Babilonu (tako još GADD, *Harran Inscriptions*, usp. bilj. 20, 88sl), odnosno da se dobrovoljno povukao iz „javnog života”. Za to su se navodili mnogi podrazlozi: osobna simpatija za način života nomadskih plemena jer da je s njima mogao imati rodbinskih veza; traženje zdrave klime, osobito ako je razlog za to bila bolest. Bolest je pod utjecajem njemu protivne propagande u kasnijoj tradiciji postala glavni razlog njegova „povlačenja” u Temu, i to bilo pod oblikom „psihičke poremećenosti” (usp. „poživotinjenje” u četvrtoj anegdoti Dn 3,31–4,34) ili neke vrste zarazne bolesti (tako u „Nabonidovoj molitvi” iz Kumrana). Konačno je među njegovim „osobnim” razlozima ne baš nevažnu ulogu moglo igrati njegovo u Babilonu osporavano štovanje boga Sina. U haranskom stečku H 2 A/B on sam prikazuje svoje napuštanje Babilona i odlazak u Temu kao rezultat volje Sina, koji je zbog nepoštivanja svojeg božanstva kaznio Babilonce bolešću i gladu. Tema je pak bila tradicionalno svetište boga mjeseca među arapskim plemenima. Nabonid se dakle ondje mogao nesmetano posvetiti svojoj religioznosti (usp. osobito J.LEWY, op. cit., 436ssl). U istom tekstu Nabonid tvrdi da se i vratio u Babilon 17. dana mjeseca tašrita (vjerojatno, 16. godine svoje vladavine (= 25. X. 540. pr. Kr.) na nalog Sinov, očitovan jednim mjesječevim „predznakom”. Istini za volju u to se vrijeme vojni pritisak Perzijanaca već bio okomio na Babiloniju pa ni to sigurno nije bio „posljednji razlog” Nabonidovu povratku.

- 114 Osobna sudbina Nabonida i Bel-šar-usura nakon Kirova osvajanja Babilona 339. pr. Kr. nije potpuno jasna. „Nabonidova kronika” bilježi da je Nabonid nakon predaje grada Sippara 14. dana mjeseca tišrija (= 10. X.) najprije pobjegao, ali da se nakon predaje prijestolnice u ruke perzijskog upravitelja Ugbaru dva dana kasnije vratio i bio zarobljen u Babilonu. Kir je ušao u Babilon tek oko tri tjedna kasnije. O Nabonidovoj daljnjoj sudbini nema nikakvih originalnih babilonskih dokumenata. O sudbini Bel-šar-usura babilonski tekstovi uopće ne govore. No postoji nekoliko izvještaja grčkih povjesničara o Kirovu osvajanju Babilona. Iako to nisu izvorni dokumenti nego samo prenose različite kasnije tradicije, ipak pojedine vijesti mogu biti istinite. Herodot (*Historiae*, I 190–191) i Ksenofont (*Cyropaedia* VII 5,1–36.38) donose neke zajedničke elemente: grad je zauzet u silovitu bici tek nakon dugog opsjedanja i to tako da je Kir promijenio tok rijeci Eufratu, presušio joj korito, te tako s te neutvrđene strane ušao u grad. Sve se to zbilo za vrijeme jednog blagdana što su ga Babilonci slavili u bezbrižnosti i razuzdanosti, sigurni da na dugo mogu izdržati opsadu. Ksenofont nadodaje da je u toj bici i ubijen sam babilonski kralj. Očito da ti izvještaji nisu povijesno točni jer se Babilon predao bez borbe. No oni dokumentiraju istu

ZUSAMMENFASSUNG

Gemäss seinem Titel „Wer ist Nebukadnezar im Buche Daniel?“ versucht dieser Artikel, anhand einiger Texte des letzten babylonischen Königs Nabonid auf diese Frage zu antworten. Zunächst werden die Episoden aus dem Leben des „Propheten Daniel“ in Dan 1–6 einzeln analysiert. Dadurch wird die ursprüngliche Eigenständigkeit einer jeden davon ausgemacht und das darin gebotene Bild „Nebukadnezars“ als historisch unzutrefflich, übertrieben und manchmal unlogisch klargestellt. Es folgt eine Darstellung der wichtigsten Begebenheiten aus dem Leben des letzten babylonischen Königs Nabonid und die Übersicht all seiner heutzutage bekannten Inschriften bzw. der Texte über ihn, und zwar sowohl jener, die ihm ablehnend gegenüberstehen, als auch jener, die ihm positiv gesinnt sind. Um zu zeigen, dass die Beschreibung „Nebukadnezars“ in Dan 1–6 eher auf Nabonid als auf Nebukadnezar II zutrifft, werden exemplarisch zwei akkadische Texte zum ersten Mal in kroatischer Sprache übersetzt und entsprechend erklärt. Es sind die Königsinschrift Nabonids über die Weihe seiner Tochter zur entu-Priesterin (A.T. CLAY, *Miscellaneous Inscriptions in the Yale Babylonian Collection* [Yale Oriental Series. Babylonian Texts, Vol. 1], London 1915, Pl. XXXIII, Nr. 45) und das sog. „Strophengedicht“ über Nabonid (S. SMITH, *Babylonian Historical Texts*, London 1924, Pl. V–X). In den Anmerkungen werden zu diesem letztgenannten Text einige neue Ergänzungs- bzw. Lesungsvorschläge unterbreitet.

---

kasniju predaju na kojoj se temelji i peta anegdota o „gozbi kralja Baltazara“ (Dn 5,1–6,1). Ukoliko ne postoje nikakve druge vijesti o sudbini Bel-šar-usura, možda Ksenofontov izvještaj i Dn 5,30 ispravno prenose povijesnu činjenicu da je on poginuo za vrijeme osvajanja Babilona, tim više što Nabonid nije bio u gradu pa je vjerojatno on zapovijedao babilonskim obrambenim snagama. Berossos (usp. op. 13) donosi djelomice točniji opis događaja (citiran kod Josipa Flavija, *Contra Apionem*, I 20) iako i on inzistira na neprijateljstvu između Babilonaca i Perzijanaca. Nabonid se po njemu predao, a Kir ga je, dosljedno svojoj velikodušnosti, poštedito i poslao u izgnanstvo u južnoperzijsku pokrajinu Kramaniju gdje je proživio ostatak svojih dana (usp. F.JACOBY, *Die Fragmente griechischer Historiker*, Teil III/C, str. 394, br. 9).